

G'ARB VA SHARQ MEDIASI O'RTASIDAGI TAFOVUTLAR: AXBOROT UZATISH MADANIYATI

Mahmuda Karimova Raxmonbekovna

Zo'rtv telekanal "Ertalabdan salom" jonli efir muharirri va boshlovchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda bloggerlar, ijtimoiy tarmoq faollari va inflyuenserlar faoliyati jamiyatimiz axborot maydonida katta ahamiyatga ega. Ular axborot tarqatish orqali yuz minglab, millionlab kuzatuvchilarga ma'lumot yetkazadilar va u yoki bu holat to'g'risida jamoatchilik fikrining shakllanishiga hissa qo'shadilar. Pirovardida, jamiyatda ochiqlik, shaffoflikni ta'minlash, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda bloggerlikning va xalq jurnalistikasining o'rni muhim. Ushbu ilmiy maqolada shar va g'arbning mediasi hamda ular o'rtasidagi tafovutlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Media, globallashuv, axborot madaniyati, texnikaviy, yolg'on axborot, axborot texnologiyalari.

Bugungi kunda ta'lim tizimida rivojlanishning asosiy tendensiyalari jumlasida axborotlashgan jamiyatga o'tish, barcha jabhalarda media vositalaridan foydalanishning axborot texnologiyalari amaliyotga tadbiiq etilmoqda. Bo'lajak pedagoglarda mediasavodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish, globallashuv va axborot makonining ochiqqligini ta'minlash yangi bilimlar, qarashlar, faktlar, konsepsiyalarni yaratish, medialar orqali tarqalayotgan axborotlar hamda axboriy muhitni mediasavodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish asosida takomillashtirishga qaratilgan yirik loyihalarni tadbiiq etish bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Dunyoning yirik ilmiy tadqiqot muassasalarida mediasavodxonlik va axborot madaniyati borasidagi tahliliy yondashuv, uni tanqidiy qabul qilish va media vositasida o'zini ifoda etish, mediakontentni ijodiy jihatdan anglash, yaratish, talqin qilish va bu orqali talabalarda ko'nikmalarni shakllantirish, interfaollik, tanqidiy tahdid va havfsizlik ko'nikmalarini ta'lim va amaliyot doirasida rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida mediasavodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ilmiy texnikaviy taraqqiyot talablariga mos holda talabalarning media borasidagi bilimlarini media texnologiyalarni rivojlantirish asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Globallashuv davrida internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yolg'on axborotlarning keng tarqalishi yoshlar uchun katta tahdiddir. Yolg'on axborotlar (feyk axborotlar) — bu ma'lumotlarning manipulyasiya qilingan yoki noto'g'ri yoki maxsus maqsadlarda tarqatilgan turlaridir. Yoshlar bunday axborotlarga oson tushib qolishlari va uning ta'siriga berilgan holda noto'g'ri xulosalar chiqarishlari mumkin.

Axborot globallashayotgan hozirgi zamonda dunyo mamlakatlaridagi matbuot va ommaviy axborot vositalari faoliyati bir tizim sifatida tasavvur qilib bo'lmaz, aql bovar qilmas oqimga aylanib bormoqda. Inson aql-idrokining, sivilizatsiyasining bemisl ixtirolaridan bo'lgan mazkur oqim "jahon jurnalistikasi", "xalqaro jurnalistika" deb atalmoqda. Insoniyat "globallashuv" deb atalgan yangicha hamkorlik aloqalari yo'lga

qo'yilgan va bu aloqalar jadal sur'atlarda kengayib, chuqurlashib borayotgan yangi taraqqiyot bosqichiga chiqdi. Buning natijasida "globallashuv" so'zi iqtisodiygina emas, 64 ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy va boshqa qariyb barcha sohalaridagi umuminsoniy jarayonlarni qamrab oluvchi tushunchaga aylanib ulgurdi.

So'nggi vaqtlarda esa axborot madaniyati tushunchasini shaxsning axborot va madaniyat komponentlarining integratsiyalashuvi vaziyatida yaxlit qarash tendentsiyasi kuchaymoqda. Buning natijasida esa axborot madaniyati umuminsoniy madaniyatning bir qirrası sifatida qaralmoqda. Aynan ana shu qarash axborot madaniyatining asl mohiyatini ochib berishga imkon beradi. Axborot madaniyati shaxsning o'quv, ilmiybilish, mustaqil ta'lim olish, dam olish va boshqa ko'rinishli faoliyati jarayonida paydo bo'ladigan axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan, shaxsiy axborot faoliyatini samarali tashkil qilishni ta'minlaydigan bilimlar, malaka va ko'nikmalarning tizimlashtirilgan majmuasidir. Umuman olganda, axborot madaniyati axborotdan samarali foydalanish bilim va ko'nikmalari bo'lib, kerakli axborotni axborot resurslaridan axborot texnologiyalarining barcha ko'rinishlari (kompyuter va Internet tarmog'i texnologiyalari) orqali qidirishning turli xil bilimlaridan iborat.

Dunyo mamlakatlaridagi milliy jurnalistika maktablariga xos bo'lgan umumiy o'xshashliklar haqida so'z yuritganda, ayni vaqtda har bir davlat jurnalistikasida muayyan tafovutlar ham mavjudligini e'tibordan soqit qilmaslik kerak. Qayd etish joiz, jurnalistika sohasi jadal o'zgarib borayotgan hamda OAV murakkab jarayonlarni boshidan kechirayotgan mamlakatlarning asosiy guruhini sobiq sotsialistik davlatlar tashkil etadi. Zero, jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar davriy matbuot, radio va televideniening faoliyat yo'nalishini belgilab bermoqda. Shu sababdan yosh mustaqil mamlakatlardagi rivojlanish tendensiyalari milliy jurnalistikadagi tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda.

Aslida ham madaniy kelib chiqishi bir-biriga o'xshash – "G'arb"ga mansubligidan qat'i nazar, Yevropa va Amerika mamlakatlari jurnalistikasi bir-biridan ko'p jihatlari bilan farq qiladi. Umuman, Yevropa qit'asi jurnalistikasida muallif nuqtai nazarini ifodalovchi "fikr"ni berish (ya'ni, "Fikrlar jurnalistikasi") ustun mavqeni egallagan bo'lsa, Amerika va Britaniya jurnalistikasida aniq dalil va faktlarga ko'proq tayanilgan, boshqacha aytganda, matbuot vakillari tomonidan ijtimoiy ahamiyatli yangilik sifatida baholanib tarqatilgan xabarlar tobora ko'proq qadrlana boshlagan. AQSh va Buyuk Britaniyadagi hayot va turmush tarzining tezkorligi, shiddati fakt va dalillarni qanday bo'lmasin, zudlik bilan qo'lga kiritishni zarur shart darajasiga ko'tardi. Pirovardida axborot materiallarini yozishning o'ziga xos "to'ng'irilgan ehrom" usuli vujudga keldi va bu odat aksariyat gazetalarda reportyorlar nomini anonim saqlash an'anasini shakllantirdi. O'zbekiston jurnalistikasi, ma'lumki, rus jurnalistikasi ta'sirida paydo bo'lgan va rivojlangan. Shu bilan birga biz uchun Yevropa qit'asi jurnalistikasining taraqqiyot modeli ham begona emas.

XX asrda xalqaro jurnalistika, asosan, "ikki qutb" o'rtasidagi o'ziga xos qurol vazifasini o'tadi. Jurnalistikaning g'oyaviy, tarafkash, qizg'in siyosiy xarakteri yigirmanchi yuz yillikning 90-yillariga qadar saqlanib turdi. SSSRning parchalanishi hamda "sovuq urush" munosabatlarining barham topishi xalqaro jurnalistikaning ham mohiyatini

butunlay o'zgartirib yubordi. Ammo, nazdimizda, yana bir muammodan ko'z yumib bo'lmaydi. "Rivojlanmagan davlatlarning etakchi siyosatchilari, – deb yozadi "YUNESKOning matbuot erkinligi ishlari bo'yicha maslahatchilar guruhi" raisi Mia Dornert, – ko'pincha xalqaro axborot oqimi ichida notenglik mavjudligidan, unda badavlat g'arb mamlakatlari etakchilik qilishidan nolishadi. Ularning fikricha, teng huquqlilik ta'minlanmagan erkin axborot oqimida ishtirok etishga murosa qilib bo'lmaydi. Shundan kelib chiqib, YUNESKO axborot borasida "badavlat" va "nochor" davlatlar o'rtasidagi jarlikni yo'qotish masalasi bilan shug'ullanmog'i kerak degan talablarni qo'yishmoqda". Nufuzli xalqaro tashkilot tomonidan amalga kiritilayotgan bu kabi yangiliklar bir qator rivojlangan davlatlarga ma'qul kelmadi. Ushbu mamlakatlar vakillarining fikriga ko'ra, go'yoki, YuNESKO joriy etayotgan tizim bu boradagi faoliyat turlarining nazorat etilishi, G'arb matbuotining demokratik an'analariga zid va umuman dunyoda axborotning erkin tarqatilishiga halaqit berar ekan. Sir emaski, ayni davrda Internetdan faqat o'z manfaatlari 67 yo'lida foydalanish G'arb mamlakatlarining asosiy maqsadlaridan biriga aylanmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda kiber xavfsizlikni mustahkamlash masalasiga, shuningdek, Internetdan harbiy-psixologik ta'sir o'tkazish maqsadida foydalanishga jiddiy e'tibor berilmoqda. Ba'zi bir davlatlar Internetni o'z maqsad-rejalariga to'g'ridan-to'g'ri bo'ysundirishni ma'qul ko'rsalar, ayrimlari uni cheklash, chegaralash orqali himoyalani chorasini ishlab chiqmoqdalar.

G'arb va Sharq media axborot uzatish madaniyatidagi asosiy farqlar shaxsiy va jamiyatga yo'naltirilganlik, shuningdek, tanqidiy va ko'ngilocharlik kabi tamoyillarga asoslanadi. G'arbda media ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri, mustaqil va tanqidiy yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi, Sharqda esa an'ana, jamoatchilik bilan munosabatlar va an'anaviy qadriyatlarga e'tibor qaratiladi.

G'arbiy media madaniyati:

- Shaxsiy mustaqillik: G'arbiy media ko'pincha individuallik, erkinlik va shaxsiy huquqlarga urg'u beradi.
- Tanqidiy yondashuv: Axborotni tanqidiy tahlil qilish, vakolatli shaxslarni savolga tortish va jamiyatdagi kamchiliklarni ko'rsatish muhim sanaladi.
- To'g'ridan-to'g'ri muloqot: Axborotni aniq, to'g'ridan-to'g'ri va ochiq yetkazishga e'tibor beriladi.
- Ko'ngilocharlik va informativlik: Ko'ngilocharlik (ko'ngil ochar) va informativlik (axborot berish) muhim ustuvorlikka ega, lekin ba'zan bu tanqidiy tahlilni yo'qotishi mumkin.

Sharqiy media madaniyati:

- Jamiyatga yo'naltirilganlik: Sharqiy media ko'pincha jamiyat, jamoat birligi va an'anaviy qadriyatlarga e'tibor qaratadi.
- An'ana va qadriyatlarga hurmat: Tinchlik, osoyishtalik, hurmat va an'anaviy qadriyatlarni saqlashga urg'u beriladi.
- Bildirilmagan axborot: Ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri tanqid o'rniga, muammoni bilvosita, ko'rinmas va muloyim usulda yetkazishga harakat qilinadi.

● Axborotning nozik nazorat qilinishi: Ba'zi Sharqiy mamlakatlarda axborotni nazorat qilish va siyosiy manfaatlar uchun ishlatish holatlari ko'proq uchraydi.

G'arb va Sharq media madaniyati o'zining tarixiy va madaniy ildizlari bilan farqlanadi. G'arbda shaxsiy erkinlik va tanqidchilik ustuvor bo'lsa, Sharqda jamiyat, an'ana va jamoatchilik bilan munosabatlar muhim o'rin tutadi. Bu farqlar media kontenti, axborot uzatish uslubi va axborotga bo'lgan munosabatda yaqqol namoyon bo'ladi.

Azal-azaldan dunyo sahnida bir-birlariga turli ko'rinishda – goh oshkora, goh pinhona qarama-qarshi kayfiyatida bo'lib kelgan davlatlar Internet va axborot mo'jizasidan mutlaqo yangi jang maydonlarini bunyod etmoqdalar. Eng achinarlisi, ezgulik uchun xizmat qiladigan jurnalistikani, ommaviy axborot vositalarini o'sha jang maydonlarining jangchilariga aylantirmoqdalar. Ko'plab davlatlar axborot urushiga hozirlikni boshlab yuborishgan. Shu maqsadda behisob mablag'lar safarbar etilmoqda. Axborot urushi uchun an'anaviy chegaralarni buzib o'tish shart emas, qolaversa, bu urushda odamlarga qirg'in keltirilmaydi, balki telekommunikatsiya, OAV tizimlari "hamkorligi"da keng ommaning dunyoqarashlariga zug'um o'tkaziladi. E'tiborli tomoni shundaki, bu singari tizimlarni qudratli davlatlardan tashqari hech bir davlat yoki markazlar cheklash yoki nazorat qilish imkoniga ega bo'lmaydi. "Aslida, – deb yozadi o'zbek publitsisti J.Meliqulov, – buning ortida G'arb qadriyatlari va qoliplariga moslangan g'oyalarni butun dunyoga joriy etish va shu orqali o'z ta'sir doirasini kengaytirish istagi yotadi. Maqsad esa ongni eksport qilish". Jahon media makoni – xalqaro jurnalistikaning hozirgi tarixiy palladagi insoniyat, jumladan, davlatlar, xalqlar, millatlar taqdiridagi o'rni, ahamiyati shu qadar ulkanki, bir so'z bilan aytganda, "Shuni alohida ta'kidlash joizki, butun dunyo yagona axborot makoniga aylangan bugungi kunda insonni kamolotga chorlaydigan ezgu ta'limotlar bilan yovuz g'oyalar o'rtasidagi kurash tobora keskinlashmoqda".

Globallashuv va hozirgi turmush jarayonining keskin sur'ati, ilmiy-texnika taraqqiyoti, yangi axborot texnologiyalari hayotimizni, umuman jamiyatni jadal ravishda o'zgartirmoqda. Bunday sharoitda kishilik jamiyatining jurnalistlar oldiga qo'yadigan talablari ham o'zgarmoqda. Darhaqiqat, bugungi rivojlangan davrda barcha sohalar singari OAV sohasida ham tub burilishlar yasaldi. Yadro poligonlaridan ham qudratli bo'lgan axboriy xurujlarga, yangi tamaddun – globallashuv jarayonining "xurmacha qiliq"lariga dosh berish uchun esa professional jangchilar – jurnalistlar tarbiyalanmoqliklari darkor. Global axboriy makonda esa jurnalistlar ham siyosatchi, ham davlat arbobi, ham millat himoyachisi sifatida faoliyat yuritmog'i joiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.Muratova. Jurnalistika media va axborot savodxonligi. Jurnalistlar va media sohasidagi ta'lim beruvchilar uchun qo'llanma. Baktria press. T.,2019.
2. Ya.Mamatova, S.Sulaymanova. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyot yo'lida. O'quv qo'llanma. Extremum-press, 2015-94.b.
3. Toshtemirov R. A. Yangi O'zbekiston fuqarolarining faollashuvida media va axborotni ahamiyati //SCHOLAR. – 2023. – T. 1. – №. 34. – C. 539-543.

4. Yahyo, Muhammad Amin. Internetdagi tahdidlardan himoya. Yordamchi o'quv qo'llanma. Movarounnahr, 2016.-672 b.
5. Ахметова Л.С. Медиаобразования и медиаграмотност: теория, методология, практика. Учебное пособие. КазГУ. 2016 г.